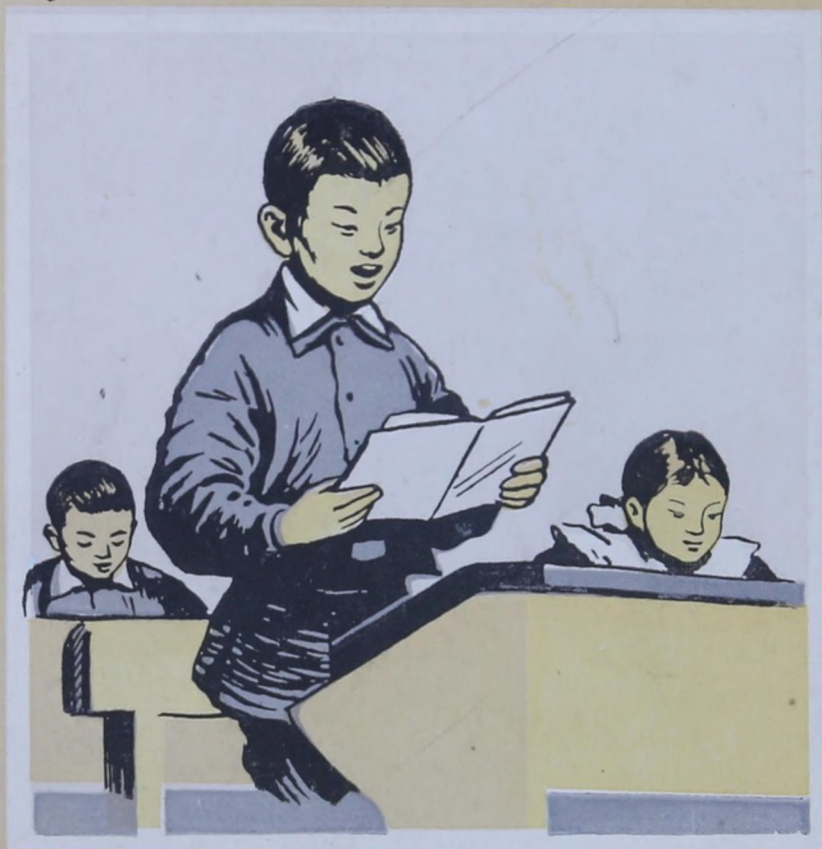

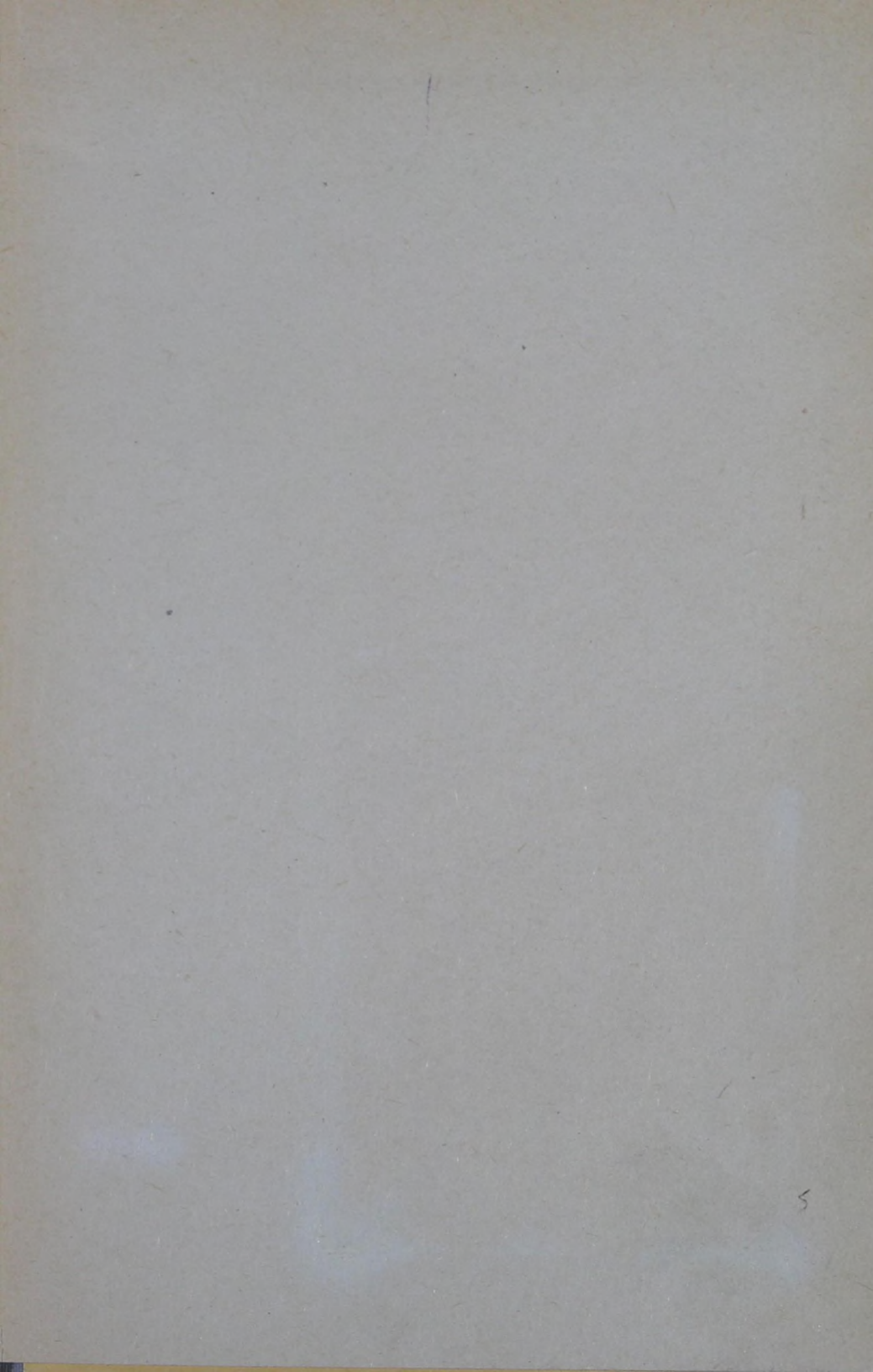
81. В32. 1971
Б 385

АЛТАЙ ТИЛ

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1962

105345 sep

4С
Б 38

К. А. БЕДРЕЕВ

АЛТАЙ ТИЛ

ГРАММАТИКА, ЧЫН БИЧИИРИ
ЛЕ
ТИЛДИ ТЕМИКТИРЕРИ

БАШТАМЫ ШКОЛДЫН I КЛАССЫНЫНГ
УЧЕБНИГИ

БЕЖИНЧИ КАТАП ЧЫГАРГАНЫ

*Горно-Алтайский облоно
jöптөгди*

105345
4
0
0

Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА

ТУУЛУ АЛТАЙДЫН
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
1962

Табыштарды бис угуп ла айдып турадыс.

Букваларды дезе бис көрүп ле бичип турадыс.

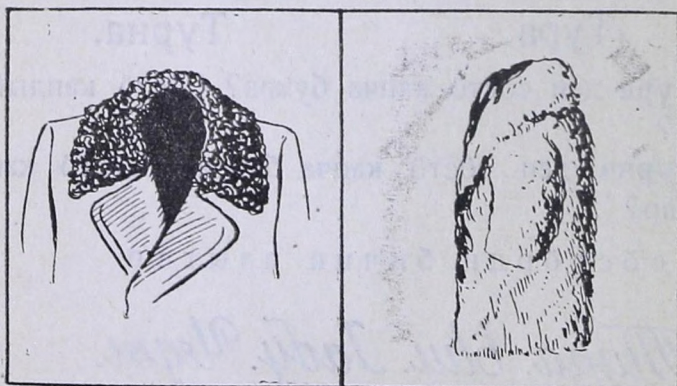
2 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

— Кем, балдар, слерди тын сүүйт?
Кем **сүрекей** эркелейт?

— Кару **энебис**.

1. Мында кандый сөстөр карарта базылган?
2. Олордын кажызында ла канча табыш?

3 таскаду. Журуктардын алдындагы сөстөрдү кычырыгар. Ол сөстөрдө кандый буква башка, айдып беригер.

Жака.

Жакы.

Бу сөстөрди бичип алыгар:

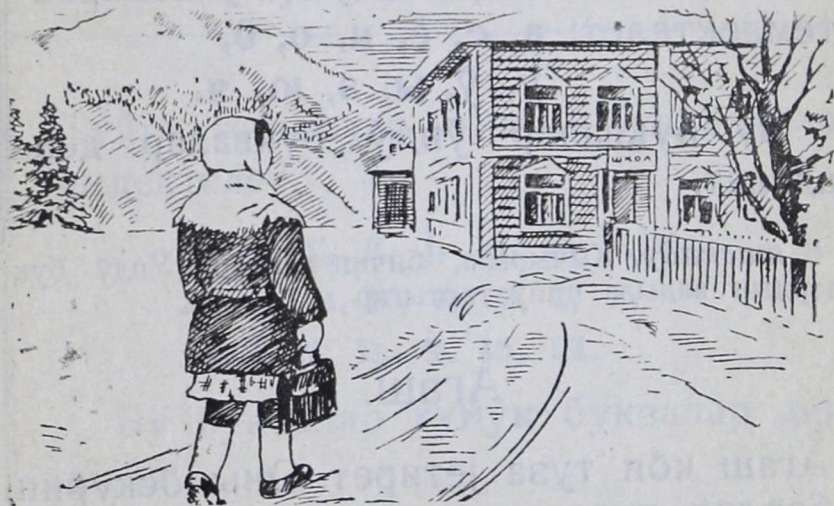
*Така. Тагы. Тарта.
Книга. Тугна. Чаазын.
Перо. Пенал. Лалпа.*

1. Кажы ла сөстө канча буква?
2. Кажы ла сөстө кандый буквалар?

4 таскаду. Кажы ла эки сөсти кычырыгар. Ол сөстөрдө кандый буква башка, айдып беригер.

Көл — күл. | Кош — тош.
Тамак — тарак. | Жол — кол.
Өргөө — өркө.
Арга — арка.

Бу сөстөрди бичип алыгар.

Кыстан школго браадыры.

5 таскаду. Бу сурактарга каруу беригер.

Кыстан деп сөстө канча табыш? Бу сөс кандый буквалардан турат?

Школго деп сөстө канча табыш? Бу сөс кандый буквалардан турат?

Браадыры деп сөстө канча табыш? Бу сөс кандый буквалардан турат?

2 §. Үндү табыштар ла туйук табыштар.

|| Табыштар үндү ле туйук болуп јат. ||

Үндү табыш сөстин үйезин бүдүрет:
о-ро, э-гү, и-лү.

Үндү табыштар мындый букваларла темдектелет: а, е, ё, и, о, ө,
у, ү, ы, э, ю, я.

Бу буквалар үндү буквалар деп адалат.

6 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар

Агаш.

Агаш көп туза јетирет. Оны өскүрип, чеберлеп турар керек.

7 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

1. Яша Юрала энү киного
жүргендер. Олончи деже
айылында отурган.

2. Уш жок болзо, амыр да жок.

1. Баштапкы катап учураган үндү | 2. Кандый үндү
букванын алдыла чийү тартыгар. | буква мында жок?

Туйук буква сөстинг үйезин бүдүр-
бей жат. Ол сөстинг үйезинде жүк ле
үндү буквала кожо болуп жат:

ба-лык, куш-каш, ка-нат, ке-лес-кен.

Туйук табыштар мындый букваларла
темдектелет:

б, в, г, д, ж, з, й, к,
л, м, н, ң, п, р, с, т,
ф, х, ц, ч, ш, щ.

Бу буквалар **туйук** буквалар деп
адалат.

8 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Жаан талайда салкын
согот,
толкуларды түрүлтет.
Ак байканын жайылткан
кереп талайла жүзет.

Карарта базылган сөстөрдө туйук буквалардын алдыла чийү тартыгар.

9 таскаду. Бичип алала, карарта базылган сөстөрдө туйук буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Жаңмыр болор алдында.

Коркушту булут жууктап клеетти. Удабай ыраактан күкүрт угулды. Не ле неме тым боло берди.

|| Сөстин үйезинде бир ле үндү табыш болотон. ||

Сөстө канча үндү табыш бар, анча ок үйе болор:

жер, э-је, кө-чө, ал-ба-ты

Сөстөр үйелерге мынайда бөлинет:

Та-на	мал-та	Ю-ра	Ма-ри-я
На-та-ша	та-рыс-ка	а-да-ру	ар-чы-мак
ай-бы, паль-то			

10 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Кас. Тарал. Пөтүк. Сангыскан. Каратас.
Бачыртка. Шонкор. Мечиртке. Ұкү.

Бу куштар.

1. Кажы ла сөстө үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.		2. Кажы ла сөстө кан- ча үйе?
---	--	----------------------------------

11 таскаду. Кычырала, кажы ла сөстө канча үйе барын айдып беригер.

1. Сарас. Түлкү. Тарбаган. Киш.

2. Барабан. Шар. Кызычактар. Чиби.

Флажок.

3. Чейнеш. Эзелдей. Манты. Баланка.

Карарта базылган сөстөрдү чийүчектерле үйелерине бөлип, бичип алыгар.

К о р г ү з ү. Түл-кү.

12 таскаду. Сөстөрдү үйелери аайырча кычырала, кажы ла сөстө канча үйе барын айдып беригер,

1. Кураган. Ийт. Киске. Бозу.

2. Бөрү. Шүлүзин. Күжүл. Камду.

3. Сымда. Чай. Торлоо. Күртүк.

Бу сөстөрдү бичип алала, кажы ла сөстө канча үйе барын скобкалардын ичинде көргүзүп салыгар.

К о р г ү з ү. Кураган (3).

13 таскаду. Кычырала, кандый сөстөрдү үйелерине бөлиир аргалу, кандыйларын бөлиирге жарабас, айдып беригер.

Жайгыда.

Санаш кой кабырган. Ол билгир койчы.
Ўренчи ўйде иштенген. Ол энезине
көп болушкан.

1. Кандый сөстөрдү үйе-
лерине бөлиир аргалу?

2. Бичиир тушта ол
сөстөрдү үйелерине бөлип
салыгар.

Сөзликке өткүрер иш.

1-кы иш. Журукты көрөлө, мындый суракка каруу
беригер.

Бу не?

Бу . . . .

1. Точкалардын ордына кандый буква тургузар керек? Книганын учында сөзлик бар. Ол сөзликте таап алыгар.

2. Сөзликтен ол сөсти табала, үйелерине бөлип, кычырыгар.

3. Ол канайда бичилип турганын ундыбагар.

4. Бичийле, точкалардын ордына ол сөсти тургузыгар.

5. Слер оны чын бичип алдыгар ба, жок по, шин-жүлеп көрүгер.

3 §. Сөстин үйези.

Паша ла Наташа агаш ортозында болгондор. Наташа Пашадан артып калды. Ол: „Па-ша!“ —деп, тың кыйгырып ийди. Паша онын үнин угала, „На-та-ша!“ —деп кыйгырды. Наташа Пашаны түрген таап алды.

1. Наташа Паша деп сөсти канча бөлүккө бөлиди? Наташа бу сөсти канайда бөлип айткан эди, слер оны анайда ок бөлип айдыгар.

2. Паша Наташа деп сөсти канча бөлүккө бөлиди? Паша бу сөсти канайда бөлип айткан эди, слер оны анайда ок бөлип айдыгар.

|| Сөстөр үйелерге бөлинип јат. ||

Паша деп сөстө эки үйе: Па-ша.

Наташа деп сөстө үч үйе: На-та-ша.

14 таскаду. Бу үлгерди ончогор бир үнле кычырала, мында көргүзилгени аайынча бичип алыгар.

Ко-йон, ко-йон, ко-йо-нок!

Ја-жыл ө-лөнг а-зык-ту;

чи-би тө-зин-де ја-дын-ду.

15 таскаду. Үйелерден сөстөр бүдүреле, оларды бичип алыгар.

Са   ля   Ан-чы
                  нат   Ли   Са-ду
-Ма   да   Кын-ты   бай

К ө р г ү з ү. Са-нат, Санат.

16 таскаду. Баштапкы рядтагы үйелерге чийү-чектердин ордына **-ра** деп үйе кожугар, экинчи рядтагы үйелерге десе **-ла** деп үйе кожугар.

1. Аб-. Ве-. Ка-. Кы-. Ту-.

2. Ба-. Су-. Тожы-. Та-.

1. Кандый сөстөр боло берди?

2. Ол сөстөрдү бичип алыгар.

17 таскаду. Бир үйеден кожоло, боло берген сөстөрдү кычырыгар.

Ко-. Жа-. Ча-. Те-. Ка-.

Ада-. Көлөт-. Жымырт-. Чыма-.

Бу сөстөрдү бичип алыгар.

Сөстөр жаңыс үйелү болор:

јас, кыш, иш,

эки үйелү болор: че-чек, ка-зык,

үч үйелү болор: ү-рен-чик, са-мо-лёт

Сөстө үчтен де көп үйелер болор: **ка-рын-даш-тар**, **ком-со-мо-лец**.

18 таскаду. Сөстөрдү үйелерге бөлип, бичип алыгар.

Чараган. Томуртка. Ишмекчи. Көрүк.
Најы. Жылкычы. Сангыскан. Корголјын.
Шүлүзин.

К ө р г ү з ү. Ча-ра-ган.

19 таскаду. Эки үйелү сөстөрдин баштапкы үйези берилген; олардон бүткүл сөстөр бүдүрерге, экинчи үйезин бойыгар таап алыгар.

Ар-. Та-. Бө-. Ку-. Сал-. Ча-.
Ки-. Че-. Эр-.

Көргүзү. Ар-ба. Арба.

20 таскаду. Чийүчектердин ордына керектү үйез тургузыгар: -ма-, -зыл-, -чы-, -ла-, -ло-, -бы-.

Чы-лы. Кы-гат. Ар-мак. Кар-гаш. То-но.
Жал-рак. Жа-чы.

1. Кандый сөстөр боло берди? | 2. Ол сөстөрди бичип алыгар.

Көргүзү. Чы-ма-лы. Чымалы.

21 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Кара ла **Катя** агаш ортозында болгондор. Олор **карагат** тергендер. **Катя** бачыртка көргөн.

1. Карарта базылган сөстөрдин кандый үйези түней?

2. Ол үйенин алдыла чийү тартыгар.

4 §. Сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери.

Сөсти бичиир тушта ол бир жолго батпай турган болзо, онын батпай турган бөлүгин экинчи жолго көчүрер.

Сөсти бир јолдон экинчи јолго
јангыс ла үйелери аайынча көчүрерге
јараар:

Та-ня	руч-ка
На-таша, Ната-ша	јү-рүм
те-мене, теме-не	би-чик

Сөсти бир јолдон экинчи јолго көчү-
рерининг темдеги мындый: -(чийүчек).

22 таскаду. Бир јолдон экинчи јолго көчүрери
аайынча сөстөрди бөлип, бичип алыгар.

1. Кыру. Сокры. Шили. Көчө.
2. Токум. Кузук. Јалаң.
3. Мешке. Маска. Јарма.
4. Серёжа. Јелене. Санакуш.

К ö р г ү з ү. Се-рёжа. Серё-жа.

23 таскаду. Берилген көргүзүлердинг болужыла
бир јолдон экинчи јолго көчүрери аайынча сөстөрди
бөлип салыгар.

1. Ја-нар. Көрди. Укты. Совхоз.
2. Трак-тор. Стакан. Чалгы. Суску.
3. Груп-па. Аттар. Уккур. Таппас.

24 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Кыш келди. Токуна тышкары барды. Ондо онын **нөкөрлөри карла** адыжып ойногондор. Токуна база ойынга **кожулды.**

К ө р г ү з ү. Кыш кел-ди.

25 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Кызынак төрт жашту. Ол **кичинек** те болзо, энезине болужат. Кызынак **столго** аяк-казан тургузат.

26 таскаду. Берилген көргүзүлөрдүн болужыла бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча сөстөрдү бөлип салыгар.

1. **Чаа-зын.** Куулы. Саамай. Саадак.
2. **Та-раан.** Такаа. Кирее. Тырмууш.

Жаңыс букваны азийги жолунда артырарга жарабас, оны жаңы да жолго көчүрөргө жарабас. Бир жолдон экинчи жолго мынайда көчүрөп керек:

ада-ру, үрен-чик, ра-дио.

27 *таскаду*. Бичиир тушта сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

1. Адару. Ёренчик. Эмеген.
2. Идирген. Ёрөкөн. Мария. Радио.
3. Азырал. Алёша. Озочыл. Икили.

28 *таскаду*. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Мениг амадуум.

Мен сүрекей јакшы **ёренерим**. **Ёредүни** божодоло, **Ксения** эјем чылап ок, **ёредүчи** болорым. Мениг амадуум андый.

Сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрер тушта **й** букваны оног озо турган буквадан айрыбас учурлу:

тай-га, чөй-гөн, бай-рам.

Је ол үндү буквадан озо турганда, оны бу буквадан айрырга јарабас. Андый учуралда сөстөрди бир жолдон экинчи жолго мынайда көчүрер:

ко-йон, та-йак, ка-йыг.

29 таскаду. Бичиир тушта й буквалу сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

1. Жайгыда майка керек, кышкыда де-
зе—жылу фуфайка.

2. Оймок ло ийне—көктөнөргө керек-
тү немелер.

Бистинг туранын жанында жойгон өзөт.

30 таскаду. Бичиир тушта сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Аймак. Кайзырык. Чейдем. Ийнелик.
Каймак. Күйгек. Ойдык. Туйгак. Уйкузак.
Уйген. Чойлошкон. Шыйдам.

К о р р ү з ү. Ай-мак. Кай-зырык, кайзы-
рык.

31 таскаду. Бичиир тушта й буквалу сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Уулчактар кайын агаштын ортозына
келдилер. Жайгы күн изү тийген. Курдан
бөрүгине толтыра кайынгат терип алды.
Мишка ойногот јулды. Јолой бир тийинг
көрдилер.

5 §. Алтай алфавит.

Алтай алфавит 37 буквалу. *А, Б, В ...* деп
букваларды *јаан* буквалар деп айдар, *а, б, в ...*
деп букваларды *кичинек* буквалар деп айдар.

2 Алтай тил, 1 кл.

17

Аа	<i>Аа</i>	Öö	<i>Öö</i>
Бб	<i>Бб</i>	Пп	<i>Пп</i>
Вв	<i>Вв</i>	Рр	<i>Рр</i>
Гг	<i>Гг</i>	Сс	<i>Сс</i>
Дд	<i>Дд</i>	Тт	<i>Тт</i>
Јј	<i>Јј</i>	Уу	<i>Уу</i>
Ее	<i>Ее</i>	Ўў	<i>Ўў</i>
Ёё	<i>Ёё</i>	Фф	<i>Фф</i>
Жж	<i>Жж</i>	Хх	<i>Хх</i>
Зз	<i>Зз</i>	Цц	<i>Цц</i>
Ии	<i>Ии</i>	Чч	<i>Чч</i>
й	<i>й</i>	Шш	<i>Шш</i>
Кк	<i>Кк</i>	Щщ	<i>Щщ</i>
Лл	<i>Лл</i>	ь	<i>ь</i>
Мм	<i>Мм</i>	Ыы	<i>Ыы</i>
Нн	<i>Нн</i>	ь	<i>ь</i>
Нн	<i>Нн</i>	Ээ	<i>Ээ</i>
Нн	<i>Нн</i>	Юю	<i>Юю</i>
Оо	<i>Оо</i>	Яя	<i>Яя</i>

Алфавитти үренип алала, книгадан көрбөй, айдып беригер.

6 §. Сөс лө эрмек.

32 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

С ө с т ö р: уулчак, кызычак, кычырат, бичийт.

Эрмектер.

*Уулчак кычырат.
Кызычак бичийт.*

1. Баштапкы эрмекте кем керегинде айдылат?
2. Уулчак керегинде не айдылат?

3. Экинчи эрмекте кем керегинде айдылат?
4. Кызычак керегинде не айдылат?

33 таскаду. Кычырала, сурактарга каруу беригер.

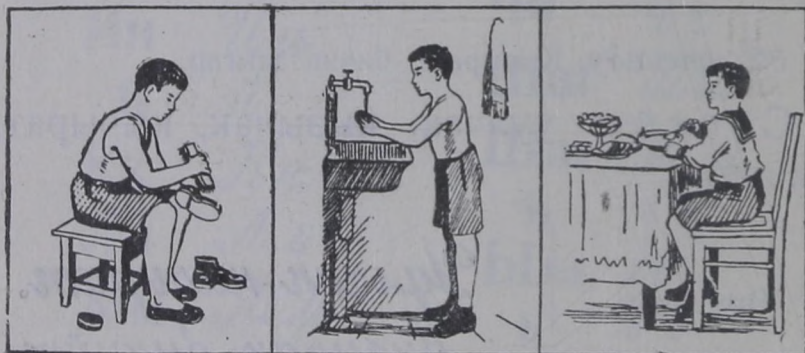
Күс башталды. Балдар школго келди.
Школдо балдар көп болды.

1. Мында бастыразы канча эрмек?	4. Экинчи эрмекте кем керегинде айдылат?
2. Баштапкы эрмекте не керегинде айдылат?	5. Бу эрмекте канча сөс?
3. Бу эрмекте канча сөс?	

|| Эрмек сөстөрдөң бүдүп жат. ||

Эрмектеги баштапкы сөсти **јаан**
буквадан баштап бичиир.
Эрмектин учына **точка (.)** тургузар.

34 таскаду. Эрмектерди кычырала, журуктардын турганы айынча бичип алыгар.

Уулчак ажанат.
Уулчак өдүгин арчайт.
Уулчак јунунат.

1. Мында канча эрмек?	3. Кажы ла эрмекте канча сөс?
2. Кажы ла эрмекте кем керегинде айдылат?	

35 *таскаду*. Кычырала, бичип алыгар.

Бис эрте турарыс.
Бис школго барарыс.
Бис ончобыс
үренерис.

1. Мында - канча эрмек?

2. Кажы ла эрмекте кем
керегинде айдылат? Не
айдылат?

3. Кажы ла эрмекте кан-
ча сӧс?

36 *таскаду*. Кычырала, сурактарга каруу беригер,
онын кийининде бичип алыгар.

Школ ачылды.
Ўредү башталды.
Ончо балдар школго келди.
Кичеенип олор үренди.

1. Мында канча эрмек?

2. Баштапкы эрмекте
не керегинде айдылат?
Школ керегинде не ай-
дылат?

3. Экинчи эрмекте не
керегинде айдылат? Ўредү
керегинде не айдылган?

4. Ұчинчи ле төртинчи эрмектерде кем керегинде
не айдылган?

5. Кажы ла эрмекте канча сӧс?

Эрмекте кажы ла сөс алдынан
башка бичилет.

37 таскаду. Эрмектерди кычырыгар.

1. Тандакталып тан атты.
2. Тамырланып күн чыкты.
3. Аркажердекүүкэтти.
4. Айылсайынышчыкты.

Үчинчи ле төртинчи эрмектерди кычырарга ненин
учун күч?

Мынайда бичигер:

*Арка жерде күүн этти.
Айыл сайын ыш чыкты.*

38 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

СОЛОҢЫ.

Жанмыр жаады. Удабай жанмыр токтоды.
Тенериде солоңы көрүнүп келди. Ол
сүрекей жараш болгон. Балдар тышкары
чыктылар. Олор солоңыны чаазынга жу-
радылар.

1. Мында бастыразы канча эрмек?
2. Кажы ла эрмектеги баштапкы сөс кандый бук-
вадан бичилген?
3. Кажы ла эрмектин
учына кандый темдек тур-
гузылган?

39 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер. Бичиир тушта керектү жерге точка тургузыгар, кажы ла эрмектеги баштапкы сости жаан буквадан баштап бичигер.

Өркө ашка королто эдет уулчактар өркөгө чапкы салдылар олор өркөлөрдү онойдо кырдылар колхозтын ажын кородор неме жок болды.

40 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Күзүни шыгырады урок башталды үредүчи куучын кычырат үренчиктер үредүчини лаптап угат.

1. Кажы ла эрмекти кычырыгар.

2. Бичип алыгар. Керектү жерге точка тургузыгар. Точканын кийининде жаан буквадан баштап бичигер.

41 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Энир кирди балдар школдон келди энези столго курсак тургусты ончолоры отурып ажандылар.

Бичип алыгар. Керектү жерге точка тургузыгар. Точканын кийининде жаан буквадан баштап бичигер.

42 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Жай болгон колхозчылар аш жуунаткандар пионерлер колхозчыларга болушкандар олар мажак тергендер балдар нак иштегендер.

Бу эрмектерди бичип алыгар. Керектү жерге точка тургузыгар.

43 таскаду. Бу журуктар аайынча эрмектер айдып беригер.

Журуктагы балдарга ат адап беригер.

1. Баштапкы журукта кем жууралган? Ол нени эдет?

2. Экинчи журукта кем? Ол нени эдет?

3. Ұчинчи журукта кем жууралган? Ол нени эдин отуры?

4. Төртинчи журукта кем? Ол нени эдип отуры?

Бу ончозы кемнинг?

Бу ончозы бистинг.

44 таскаду. Бу журуктар аайынча үч эрмек таап бичигер.

Мынайда бичигер:

Завод бистинг.

7 §. Предмет ле оның адалган ады.

45 таскаду. Журуктарда журалган предметтерди партанын үстүне салыгар.

Бу ...

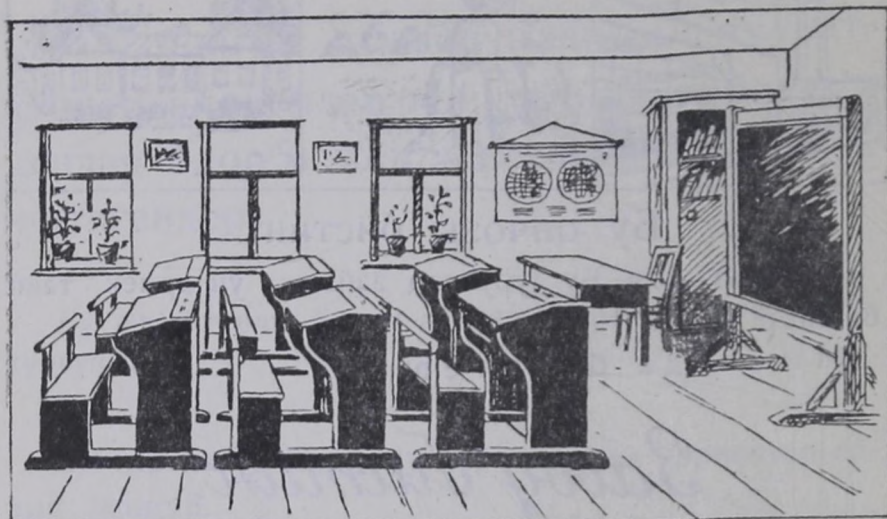
Бу ...

Бу ...

Журуктардын турганы аайынча предметтердин адалган аттарын бичип алыгар.

Каруузына керектү сөстөр:
перо, тетрадь, ручка.

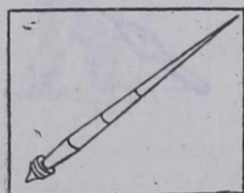
46 таскаду. Бу журукта јуралган класстын ичинде кандый предметтер барын тоолоп айдып беригер.

1. Слердин класста кандый предметтер бар? Олорды адап беригер.

2. Тышкары кандый предметтер бар? Олорды адап беригер.

Сөзликле өткүрер иш.

2-чи иш. Журукта кандый предмет јуралганын айдып беригер. Онын алдындагы эрмекти кычырыгар.

Бу . . . .
Адам . . . жазап берди.

1. Точкалардын ордына кандый сөс тургузар керек?

Сөзликтең ол сөсти табала, јарт айдып кычырыгар.

2. Ол канайда бичилип турганып ундыбагар.

3. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөс тургузыгар.

4. Слер оны чын бичип алдыгар ба, јок по, шин-жүлеп көрүгер.

47 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Тапкан сөс ненин учун табышкакка келижет?

Т а б ы ш к а к .

Јангыс бөрүктің алдында төрт карындаш туру.

Т а п к а н с ө с : . . . .

Табышкакты бичийле, оның кийининде тапкан сөсти бичигер.

Кандый ла предмет керегинде **бу не?** деп эмезе **бу кем?** деп сураар.

Бу кем?—*Үренчик. Койчы.*

Бу не?—*Стол. Кайырчак.*

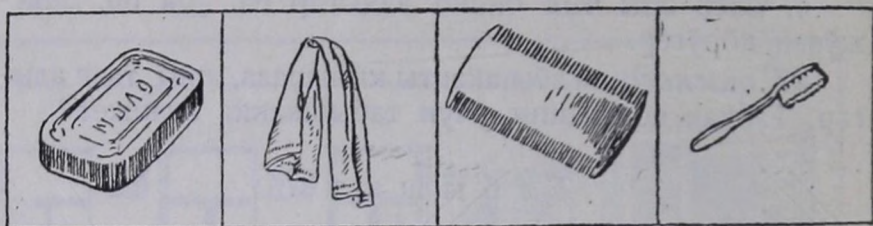
48 таскаду. Јуруктарды көрөлө, олардо кандый предметтер јуралганын айдып беригер.

Предметтердин аттарын јуруктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Каруузына керектү сөстөр:
пыйма, тийин, бөрүк, балык.

49 таскаду. Журуктарды көрөлө, олардо кандый предметтер жураганын айдып беригер.

Ару-чек жүрерге керектү предметтердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Ару-чек жүрерге керектү предметтер: тарак, коларткыш, самын, щётка.

Ару-чек жүрерге керектү база кандый предметтер бар? Оларды адап беригер.

50 таскаду. Кычырала, озо баштап үренерге керектү немелерди, онын кийининде ару-чек жүрерге керектү немелерди бичип алыгар.

Самын, карандаш, тарак, ручка, коларткыш, бичик, тетрадь, щётка, жышкыш, линейка, перо.

Үренерге керектү немелер:
Ару-чек жүрерге керектү немелер:

51 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Тапкан сөс ненин учун табышкакка келижип турганын жартап беригер.

Т а б ы ш к а к .

Журтаган жери —
чиби төзи. Жиген
ажы — талдын бү-
ри. Кышкыда ак
өңдү, жайгыда бо-
ро өңдү.

Т а п к а н с ө с : . . . .

Табышкакты бичип алыгар. Карарта [базылган сөс-
төрдү үйелерине бөлип салыгар.

52 таскаду. Сөстөрдү кычырыгар.

Парта, көнөк, орын, шкаф, аяк, стол,
отургуш, казан, чөйгөн, диван, суску,
такта.

Озо баштап аяк-казаннын аттарын, онын кийи-
нинде мебельдин аттарын бичип алыгар.

А й а к - к а з а н :

М е б е л ь :

53 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Табышкакты ла тапкан сөсти бичип алыгар.

Бойы сууда,
куйругы жарда.

Тапкан сөс: . . . .

Тапкан сөстөги үндү буквалардын адыла чийү тартыгар.

54 таскаду. Сөстөрди кычырыгар.

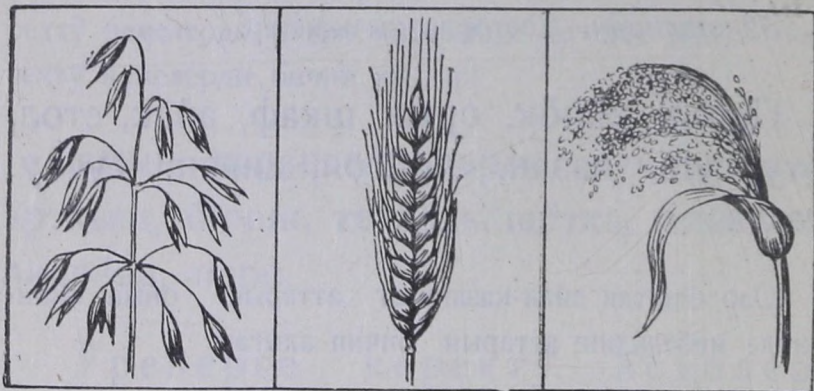
Сапог, чамча, тон, калош, майка, некей, туфля, штан, **пыйма**, жакы.

Озо баштап кийимдердин аттарын, онын кийининде өдүктердин аттарын бичип алыгар.

К и й и м д е р:

Ө д ү к т е р:

55 таскаду. Журуктарды көрөлө, бу не? деп суракка каруу беригер.

Аш өзүмдердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Аш өзүмдер: буудай, тараан, сула.

Бу не?

Огород ажынын аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар. Ұндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Огород ажы: **огурчын**, **капуста**, **согоно**.

56 таскаду. Табышкактарды бичийле, олардын алдына тапкан сөстөрдү бичигер. Ол сөстөрдөги үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Т а б ы ш к а к т а р .

1. Тогус кат торко тонду,
толо айдый кеберлү.

Онын тонын уштызан,
көстинг јажын төгөринг.

2. Јажыл, суйман,
амтанду ла тузаган.

Т а б а р с ө с т ө р : **огурчын**, **согоно**.

57 таскаду. Озо баштап аш өзүмдердин аттарын,

онын кийининде огород ажынын аттарын бичип алыгар.

Капуста, буудай, картошко, арыш, огурчын, помидор, арба, сула, чалкан, согоно.

Огород ажы:

Аш өзүмдер:

Карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

58 таскаду. Журуктарды көрөлө, кандый предметтер журалганын айдып беригер.

Бу не?

Бу .... Бу .... Бу .... Бу ....

Предметтердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Каруузына керектү сөстөр: **МЫЛТЫК, теке, чана, түлкү.**

Бу кем?

Бу .... Бу .... Бу .... Бу ....

Каруузына керектү сөстөр: **жуучыл**,
бала, кузнец, адаручы.

Алтай тилде жүк ле кижини **бу кем?** деп айдар. Кижиден башка, тынду ла тыны жок предметтерди **бу не?** деп айдар.

59 таскаду. Кычырала, сурактарга каруу беригер. Бичиирде кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарынын алдыла чийү тартыгар.

Жиилек бышты. Тана боронот терди. Ваня ла Такша мешке жууган. Жыраанын ортозынаг койон мантап чыкты. Же балдар койонног коркыбады. Койонног кижини коркыбайтан.

1. Не бышты?		5. Койонног кем коркыбады?
2. Кем боронот терди?		6. Койонног кем коркыбайтан?
3. Кем мешке жууган?		
4. Жыраанын ортозынаг не мантап чыкты?		

60 таскаду. Озо баштап кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын, онын кийининде не? деп суракка каруу берип тургандарынын аттарын бичип алыгар.

Ийт, машина, агроном, чечек, колхозчы, куран, тракторист, балыкчы, куш, машинист, кол, трактор, балык, жылкычы.

К ө р г ү з ү: **Кем?**—Агроном . . . .
Не?—Чечек . . . .

61 таскаду. Журуктарды көрөлө, олардо кем эмезе не јуралганын айдып беригер. Предметтердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Каруузына керектү сөстөр: самовар, кас, кызычак, үй кижиге, кой, эчки, салда, эр кижиге, кайыш, абра, уулчак, ийт.

62 таскаду. Бичиир тушта улусты адаган сөстөрдиге алдыла чийү тартыгар.

1. Анчы бөрүни жыга атты. 2. Колхозко агроном келди. 3. Тракторист планын ажыра бүдүрди. 4. Койчы кой кабырат.

Сөзликке өткүрөр иш.

3-чи иш. Журукты көрүгөр. Эрмектерди кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

Жолло кичинек... браадыры. Ол школго барып жат. Бу баштапкы класста үренип турган . . . .

1. Сөзликтен ол сөстөрдү таап алыгар. Олор канайда бичилип турганын ундыбагар.

2. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар.

3. Ол сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по, шинжүлөп көрүгөр.

63 таскаду. Кычырала, карарта базылган сөстөр кандый предметтерди көргүзип турганын айдып беригер: кийимди бе, өдүкти бе эмезе мебельди бе.

1. Сапожник сапог көктөди. 2. Малчы жылу тон кийди. 3. Бригадир тактага отуруп алды. 4. Энем чамча көктөди.

Эрмектерди бичип алала, улусты адап турган сөстөрдүн алдыла чийү тартыгар.

Сөзликле өткүрер иш.

4-чи иш. Журукты көрүгөр. Эрмектерди кычырала, точкалардын ордына кандый сөс тургузатанын айдып беригер.

Тышкары кичинек ...
туру. Ол ... азырайт.

1. Ол сөстөрдү сөзликтен таап алала, олар канайда бичилип турганын ундыбагар.

2. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар.

3. Ол сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по, шин-жүлөп көрүгөр.

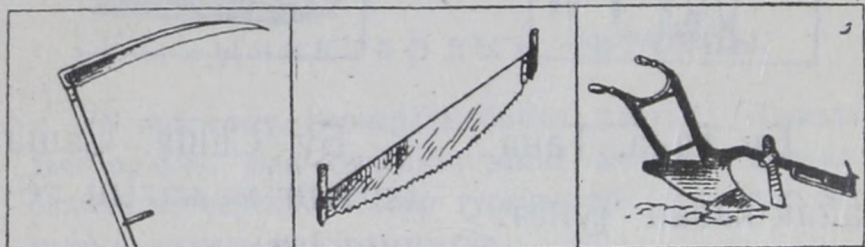
64 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзликтен көрүгөр.

1. Столдын үстүне кургак **жалб...рак** келип түшти. 2. **И...ик** —түк иирерге керектү неме. 3. **У...лчак** одын жарды. 4. **Кыз...чак** кожондоп отуру.

65 таскаду. Журукты көрөлө, ондо кандый предметтер барын тоолоп айдып беригер.

66 таскаду. Јуруктарды көрөлө, анда кандый предметтер јуралганын айдып беригер. Онын кийининде сурактарга толо каруу беригер.

Сурактар.

1. Баштапкы јурукта не јуралган? Өлөңди неле чабар?

2. Экинчи јурукта не јуралган? Одын-ды неле томурар?

3. Ұчинчи јурукта не јуралган? Кы-раны неле сүрер?

67 таскаду. Сурактарга каруу беригер.

Огородто не өзөт?

Садта не өзөт?

Слердин јерде кандый агаштар бар?

8 §. Улустың адын ла өбөкөзин јаан буквадан баштап бичири.

Бу Тана. Тана
айак-казан јунат.

Бу Саша. Саша
аштың мажагын те-
рип јат.

Улустың аттарын **јаан** буквадан
баштап бичиир.

68 таскаду. Кычылала, бичип алыгар. Улустың
аттарының алдыла чийү тартыгар.

Карлу кыр.

Кырда Петя ла Санат.

Кырда Вера ла Жаңар.

Балдар чанакту жыңылайт.

Балдарга сүүнчилү.

69 таскаду. Озо баштап уулчактардын аттарын онын кийининде десе кызыкчактардын аттарын бичип алыгар. Балдардын аттарындагы жаан букванын алдыла чийү тартыгар.

Лиза, Анат, Федя, Ира, Челеме, Көкүл,
Санаш, Чот, Варя, Дуся, Байкал, Сырга.

Уулчактардын аттары:

Кызыкчактардын аттары:

70 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына жаан буквадан эмесе кичинек буквадан башталган керектү сөстөр тургузыгар. Улустын аттарынын алдыла чийү тартыгар.

1. Менин ... эжем жараш ...
тапты.

2. Энези ... деп кызына ...
берген.

3. Кече ... женем бөрүгине
жангы ... көктөп алды.

чечек

Чечек

оймок

Оймок

чачак

Чачак

71 таскаду. Журуктарды көрүгөр. Сурактарды кычырала, ологго каруу беригер.

Сырга.

Вова.

Сыргада кандый ойынчык?
Наадайла кем ойноп жат?
Вовада кандый ойынчык?
Керепле кем ойноп жат?

Сурактарга каруулар бичип алыгар.
Көргүзү.

Сыргада наадай!

Наадайла Сырга ойноп жат.

72 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрдиг алдыла чийү тартыгар.

Бүгүн бистин класста **Самаев Петя** дежурить эдет. Эртен **Адукова Маша** дежурить эдер.

Улустыг өбөкөлөрин база **јаан бук-**
ваданг баштап бичиир.

Тадыкин Вася. Санашева Тана.

73 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Балдардын өббөкөлөриндеги ле аттарындагы жаан букванын алдыла чийү тартыгар.

Чаналу жүргени.

Ичкери алдында ... .. брааткан.
Оны ээчий ... .. брааткан.
Васяга ла Танага сүүнчилү болгон!

74 таскаду. Кычырала, бичип алыгар, онын кийинде наизусть үренип алыгар.

Ырыс, жайымды адаларыс күүнзеген,
Ол учун көп катап тартышкан.
Ленин ле партия тартыжуда бистерге
Төрөлди төзөп тургускан.

75 таскаду. Карарта базылган сөстөрдин ордына улустын өбөкөлөрүн ле аттарын тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. **Уулчак** адазыла кожо городко барган. 2. Тоормоштордын үстүнде **кызычак** отуры. 3. Энирде **үренчик** айылына јанып келди.

76 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар.

Менин өбөкөм — ... .

Менин адым — ... .

Менин өбөкөм лө адым — ... .

77 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Балдар меесте болгондор олор анда јиилек тергендер Параев Миша ла Адарова Чейнеш ончолорынан көп терип алгандар.

1. Бичип алыгар. Точка ла јаан буква керегинде ундыбагар.	2. Балдардын өбөкөлөринин ле аттарынын алдыла чийү тартыгар.
---	--

78 таскаду. Сөстөрдү кычырыгар.

1. Такша, јиген, талкан, сарјулу.

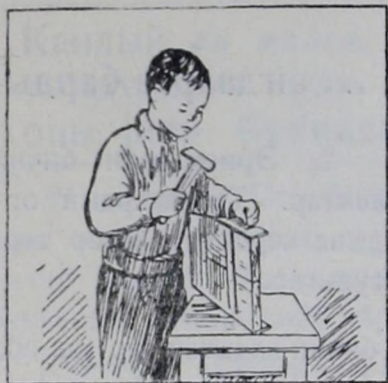
2) чеген, Челеме, соок, ичкен.

3) уйларды, Таныш ла Витя, айдап апаргандар, одорго.

1. Бу сөстөрдөн эрмектер тургузып алыгар.	2. Ол эрмектерди чынчике бичип алыгар.
---	--

79 таскаду. Јуруктарды көрөлө, сурактарга каруу беригер. Балдардын өбкөлөрүн ле аттарын бойыгар сананып таап алыгар.

Кушкаштардын кормушказы.

Сурактар.

Кормушканы кем этти?

Ол оны неге илип койды?

Кормушкага кызычак нени урды?

Кормушкага не учуп келди?

Балдар нени эдип турдылар?

Сөзликле өткүрер иш.

5-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

Калапту . . . болгон. Уйкудан . . . ойгонды.

Ол жылу . . . кийеле, . . . андаарга барды.

1. Ол сөстөрдү сөзлик-тен таап алыгар. Олор канайда бичилип турганын ундыбагар.

2. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар.

3. Слер ол сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по, шинжүлөп көрүгер.

9 §. Тындулардын чоло адын жаан буквадан баштап бичири.

Чубарак.

Мойло.

Чыйрак.

80 таскаду. Эрмектерди кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрдүн алдыла чийү тартыгар.

1. Бисте **Чубарак** деп уй бар.
2. **Мойло** деп ийт—ээзининг иженчилү болушчызы.
3. Стапаш колхозко **Чыйрак** деп кунды өскүрип берген.

Кандый ла малга, кушка ла өскө дө тындуларга чоло ат берилген болзо, оны **јаан буквадан** баштап бичиир.

81 таскаду. Озо баштап кискелердин чоло аттары, онын кийининде десе ийттердин чоло аттарын бичип алыгар. Тындулардын чоло аттарындагы јаан букванын алдыла чийү тартыгар.

Көстүк, Васька, Тайгыл, Тырынка, Чолтык, Мыйак, Актырмак, Сарыгол, Мойло.

Кискелердин чоло аттары:
Ийттердин чоло аттары:

82 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына тындулардын чоло аттарын тургузала, оlorдын алдыла чийү тартыгар.

Бисте ... деп уй болгон.

Уйда ак мандайлу бозу болгон.

Энем ого ... деп чоло ат берген.

83 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына ийттин чоло адын тургузыгар.

Бардин Санашта ... деп ийт бар.

... ээзин сүрекей сүүп јат.

Көп аразында ... Санашла кожо школго јетире барат.

Сөзликле өткүрер иш.

6-чы иш. Журуктарды көрбө, мындый суракка каруу беригер.

Бу не?

Бу ... .

Бу ... .

Бу ... .

1. Керектү сөстөрдү сөзликтең таап алыгар.

2. Ол сөстөр канайда бичилип турганын ундыбагар.

2. Бичиир тушта керектү сөстөр тургузыгар.

4. Слер оморды чын бичип алдыгар ба, жок по, шинжүлөп көрүгер.

84 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Уйлардын чоло аттары: Тонкур, Өлөжөк, Төкпөк, Күренеш, Чокурак.

Аттардын чоло аттары: Буян, Чолмон, Жүгүрүк, Лиилек, Шонкор.

Тындулардын чоло аттарындагы жаан букванын алдыла чийү тартыгар.

85 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына уйлардын ла ийттердин чоло аттарын тургузыгар.

Ўүрде эн ле жараш уй—... .

... база ... сүрекей көп сүт бередиленер.

Пастухта эки ийт бар: ... , ...

10 §. Үренгенин катап көрөри.

86 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Күзүңи шыңырады калганчы урок божоды балдар јана бердилер дежурный Адуков Коля ончолорынан орой јанды.

Бу эрмектерди бичип алыгар.

Точка ла јаан буква керегинде ундыбагар.

87 таскаду. Бичиир тушта керектү јерге точка тургузып туругар.

Јаскы күн тын изидет кар кайылат шоркырак суучактар акты ичегенинен келескен чыкты чымалылар ойгонды.

Карарта базылган сөстөрдн чыгара бичип алала, бир јолдон экинчи јолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

88 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына балдардын өбөкөлөрн ле аттарын тургузыгар.

Куйрукова Надяла ... .. најылажат.
Арыкова Танала дезе ... .. најылажат.
Ўүрелер кожо ойноп јадылар. Олор бирүзи бирүзине үредүде болујадылар.

89 таскаду. Бичип алыгар. Точкалардын ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар. Балдардын өбөкөлөриндеги ле аттарындагы жаан буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Кергилова Машада кызыл ... бар.
Элдепов Кукашта кичү ... бар.
Сортоева Ирада киленг ... бар.

Каруузына керектү сөстөр: карындаш, чаазын, карандаш.

90 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына тындулардын чоло аттарын тургузыгар.

Тайгыл ла Тырынка.

Атпанда ... деп ийт ле ... деп киске бар. ... айыл каруулдайт, ... десе чычкандар тудат. Олор экилези ээзине туза жетирет.

91 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузып алала, оморды бичип алыгар.

- 1) болгон, Пальма деп, бисте, ийт.
- 2) күчүктер, болгон, кичинек, Пальмада.
- 3) кичееген, Пальма, балдарын, жакшы.

II §. Э ле е буквалар.

Эртен тура.

Јенгил эзин эртен тура
агаш бӯриле ойноды.

Эдил үндү кушкаштар
күн башталганын јарлады.

Алтай тилде э буква качан да бол-
зо сөстин бажында бичилер: элик;
е буква дезе сөстин ортозында ла
учында бичилер: кеме.

92 таскаду. Бичиир тушта э ле е буквалу сөс-
төрдү үйелери аайынча бөлип салыгар.

Энир кирди. Эбиреде турган туулар
бүрүңкийлене берди. Деремнеде оттор
күйди. Улус иштен јанды. Балдардын
энелери курсак асты.

93 таскаду. Бичип алала, э букванын алдыла бир
чийүчек, е букванын алдыла эки чийүчек тартыгар.

1. Башкүн Эмил эки элик аткан. 2. Бис-
тин айылдын кийин јанында теректер
ле кайыңдар өзөт. 3. Эжиктин јанында
эчки турган.

Алтай тилге кирген сөстөрдө э бук-
ва сөстин бажында да, ортозында да
бичилер: этаж, этажерка, аэродром.

12 §. Й буква.

кайчы	ай	кайынг
койчы	ой	кийим

Й табыш сөстин үйезин бүдүрбей
| | жат: **туй-гак, ка-йыг.** Онын учун
| | й буква **туйук** буква деп адалат.

94 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Жалакай жүректү, ойгор сагышту
башчыбыс улу нажылык төзөди.
Бистин ороондо бастыра албаты,
жагыс биледий, нак жадыры.

Й буквалу сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

95 таскаду. Озо баштап учында й буквалу сөс-
төрди, онын кийининде ортозында й буквалу сөстөр-
ди бичип алыгар.

Чөйгөн. Чай. Тайга. Кей.

Каймак. Карагай. Иштенкей.

Кий. Ойно. Кыйгыр. Оройтыба.

Койчы. Кой. Чой. Чейдем.

96 таскаду. 95 таскадудан үйелерине бөлилгедий
сөстөрди алып, үйелери аайынча бөлип, бичип алыгар.

97 таскаду. Бичип алала, й букваныг ла онын
кийининде турган үндү букваныг алдыла чийү тарты-
гар. Ол сөстөрди үйелерине канайда бөлийтенин ай-
дып беригер.

1. Колхозчылар кийис басты. 2. Петя
бийик кайында күртүк отурганын көрди.
3. Айуныг балдары ойын баштадылар.
4. Кенетийин куйун табарды. 5. Кайыр-
чак бектү болгон.

13 §. Я буквалу сөстөр.

98 *таскаду*. Бичип алала, я буквалу сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

1. Кышкыда Яша адазыла кожо яр-маркада болгон. 2. Вася ла Рая яблонялар отургусты. 3. Менин кичинек карындажым ясляга жүрет.

99 *таскаду*. Сөстөрдү журуктардын турганы аайынча бичип алала, я букванын алдыла чийү тартыгар.

Мячик.
Яблоко.
Якорь.

Бичиир тушта точкалардын ордына я буквалу сөстөрдү тургузыгар.

Зояга энези тату ... садып берди.

Ваня столдын үстүндө тегерик ... жатканын көрүп ийди.

100 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Я букванын алдыла чийү тартыгар.

1. Абрада сүттү үч фляга турган.
2. Пионерский отряд экскурсияга барар.
3. Таня кичинек гиря таап алала, магазинге апарып берди.

14 §. Ю буквалу сөстөр.

101 таскаду. Кычырыгар. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрдө ю букванын алдыла чийү тартыгар.

Люба ла **Юра** ойнодылар. Люба наадайына **юбка** көктөди. Юра десе кроликке **брюква** берди.

102 таскаду. Сөстөрдү журуктардын турганы аайынча бичип алыгар. Ю букванын алдыла чийү тартыгар.

Индюк. Костюм.
Ключ. Утюг.

Бичиир тушта точкалардын ордына ю буквалу сөстөр тургузыгар.

Айылдын жанында кызыл тумчукту ...
базып жүрген.

... удабай изий берди.

Юля ... алала, замокты ачып ийди.

15 §. Ё буквалу сөстөр.

103 таскаду. Сөстөрдү журуктардын турганы аайынча бичип алыгар. Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

Бу ... .

Бу ... .

Бу ... .

К а р у з ы н а к е р е к т ү с ө с т ö р :
ёж, ёлка, самолёт.

Ёж— тегенектү жаан эмес анычак.

104 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Ё буквалу сөстөрдүн алдыла чийү тартыгар.

Костя лётчик болор. Ол самолётло учуп жүрер. Витя пулемётчик болор.

Олор Төрөлибистин грандарын ко-
рыыр.

Серёжа комбайнер болор. Ол ком-
байнла аш јуунадар.

105 таскаду. Озо баштап кызычактардын атта-
рын, онын кийининде уулчактардын аттарын бичип
алыгар. Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

Алёша, Алёна, Стёпа, Серёжа, Лёля,
Лёва, Лёня, Пётр, Сёма, Фёдор.

106 таскаду. Бичиир тушта точкалардын орды-
на он јанындагы столбиктен сөстөр тургузыгар.

Күскиде ... ла ... агаш орто-
зында болгондор. || сомолёт

Олор јыраанын төзинде ...
отурганын көрдилер. || Сёма

Балдарды сезеле, ... болчок-
тоно берди. || Лёля

Тенериле ... учуп браатка-
нын ... озо көрди. || ёж

Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

|| Я, ю, ё буквалар алтай тилге орус ||
|| тил ажыра кирген сөстөрдө бичилет. ||

107 таскаду. Берилген сөстөрдөг эрмектер тур-
гузала, бичип алыгар.

- 1) огородто, одогон, кызычак, свёкла.
- 2) костюм, меге, јаны, энем, көктөгөн.
- 3) садында, школдын, өзөт, яблонялар.

Сөзликле өткүрер иш.

7-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер. Сөзлик аайынча шинжүлөп көрүгөр.

Столдо кичинек ... турган. Чейнеш оной ... ле ... алала, ыртык чулугын жамады.

1. Керектү сөстөр тургузып, эрмектерди жетире бичип алыгар.

2. Ол сөстөр канайда бичилип турганын ундыбагар.

16 §. Щ буквалу сөстөр.

Щётка.

Плащ.

108 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Щ буквалын алдыла чийү тартыгар.

1. Санашта кийим арчыыр щётка бар. Ол кийимин щёткала арчыйт. Ондо тиш арчыыр щётка база бар. Онын тиштери качан да ару.

2. Койчы Щепкин плащ садып алган.

Сурактарга каруу беригер.

Кандый щёткалар бар?

Олор неге керектү?

Плащ неге керектү?

109 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Щ буквалу сөстөрдin алдыла чийү тартыгар.

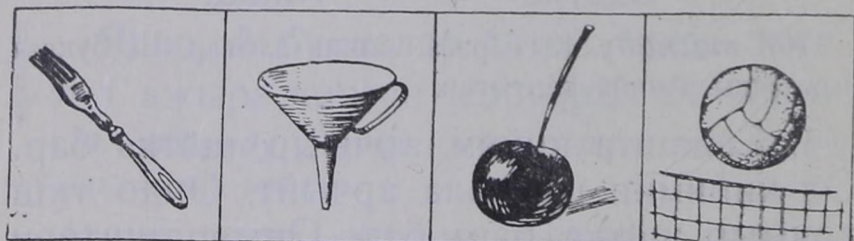
1. Миша ... деп балык тудуп алды.

2. Москвада Кызыл ... бар.

3. ... жакшы үренип жат.

Керектү сөстөр: Щеглова, лещ, площадь.

17 §. В буквалу сөстөр.

Вилка. Воронка. Вишня. Волейбол.

110 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

1. Ваня, Витя ла Вера ... ойнодылар.
2. Вася балдарды ... деп јиилекле күндүледи.
3. Ваня ... алала, лампага керосин урды.
4. Темир ... тарелкада јадыры.

В букванын алдыла чийү тартыгар.

111 таскаду. Озо баштап в буквалу сөстөрдү, онын кийининде б буквалу сөстөрдү бичип алыгар. В букванын алдыла чийү тартыгар.

Бригада. Квартира. Лавка. Јабу. Кувшин. Кабай. Квашня. Вожатый. Модоров. Балтырган. Кавалерия. Көбүк. Вазелин.

112 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: в эмезе б.

1. ...инт—балу танарга керектү бөс.
2. Витяда каду эмес, ...инт бар болгон.
3. Магазинге көп то...ар келди.
4. Боря кандый ла суракка каруу та...ар.

18 §. Ф буквалу сөстөр.

113 *таскаду*. Сурактарга толо каруулар бичигер.
Ф букванын алдыла чийү тартыгар.

Афоня.

Феня.

Фира.

Кемнинг айылында телефон? Кемде фартук? Кемде флажок?

Кем телефонло куучындайт?

Кем фартук кийет?

Кем флажок тудунып алган?

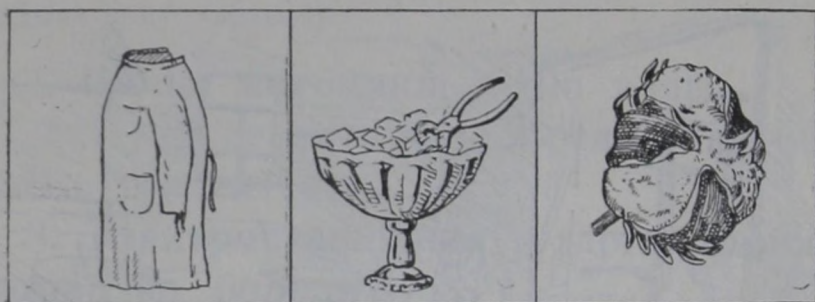
К ö р г ү з ү.

Афонянын айылында телефон.

114 *таскаду*. Озо баштап в буквалу сөстөрдиниң кийининде ф буквалу сөстөрдни бичип алыгар.

Кофта. Завод. Ферма. Шкаф. Врач.
Фартук. Вова. Филипп. Шофёр. Вена.
Туфля. Совхоз. Свёкла. Фабрика. Букварь.

19 §. X буквалу сөстөр.

Халат.

Сахар.

Хлопок.

115 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

1. Врач апагаш ... кийип алды.
2. Изү жерде ... өзөт. Онон жүзүн-жүүр бөстөр эдия жадылар.
3. Эжем магазиннен ... экелди.

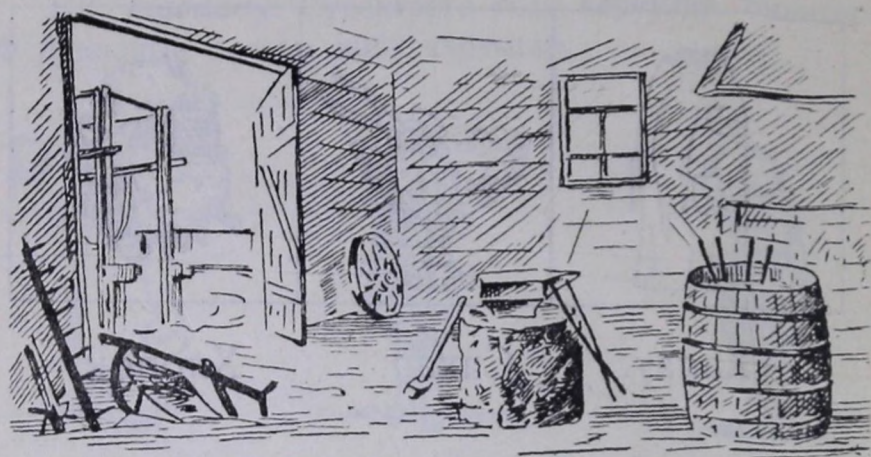
X буквалу сөстөрдиг алдыла чийү тартыгар.

116 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. X буква-нын алдыла чийү тартыгар.

Совхоз.

Бистен ыраак јокто совхоз бар. Анда менин агам Захар иштейт. Ол азыйда пароходто иштеген. Эмди ол механик.

20 §. Ц буквалу сөстөр.

117 таскаду. Кычырыгар.

Кузница.

Бистинг колхозто јаан кузница бар. Скворцов өбөгөн—кузнец. Онын болушчызы—Синицын. Олордын күнүн сайын бүдүрген нормазы—jүс процент ле оног до ажыра болуп јат.

Бичиир тушта ц буквалу сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

|| Щ, в, ф, х, ц буквалар алтай тилге орус тил ажыра кирген сөстөрдө бичилет. ||

118 таскаду. Карарта базылган сөстөрди чынчике айдып, кычырыгар. Бичип алала, **ц** букванын алдыла чийү тартыгар.

1. **Цицин мотоцикл** садып алды.
2. Нуль деген **цифра** предметтер чек жогын темдектейт.
3. **Электростанцияны** тударга **комсомолецтер** болушты.
4. Адам фронтто **офицер** болгон.

Сөзликле өткүрер иш.

8-чи иш. Журукта кандый предмет јуралганын айдып беригер. Эрмектерди кычырыгар.

Бу үредүге керектү неме—... .

Ого ... уруп жадылар.

1. Точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын сөзликтен көрүгер. Олор канайда бичилип турганын ундыбагар.

2. Бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Ол сөстөрди үйелерине бблип салыгар.

119 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзлик аайынча шинжүлөп көрүгер.

1. Нина тетрадьтарын столдын **кай...рчагына** сугуп койды.

2. Чиби, јойгон, карагай, мөш, тыт — и...не бүрлү агаштар.

3. Пыйма жамаарга жоон уч...к керек.

21 §. Јымжак темдек сөстинг учында бичилери.

Автомобиль.

Фонарь.

Карындаш ла сыйын.

Игорь бойынын кичинек сыйынын тыг сүүп јат. Ол ого букварь ла тетрадь сыйлап берген. Ол сыйынын кычырарга үредип, мынайда айдат: фо-нарь, ав-то-мо-биль.

Б (јымжак темдек) деп буква кан-дый да табышты темдектебей јат.

Сөстинг учында јымжак темдек оног озо турган туйук табыштын јымжак айдыларын көргүзет: фонарь, автомо-биль.

120 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. **Б** деп буквалу сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

1. Мен маалада фасоль отургустым.
2. Энези кичинек балазына кисель берди.
3. Морковь—огородтын ажы.
4. Столдын үстүнде тетрадь ла букварь жадыры.

121 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. **Б** деп букванын ла оног озо турган туйук букванын алдыла чийү тартыгар.

1. Лагерь суунын жаказында турган.
2. Федянын адазы „Москвич“ деп автомобиль садып алган.
3. Бистин огородто морковь, согоно, фасоль өзөт.
4. Артель планын ажыра бүдүрет.

122 таскаду. Кычырала, **ь** деп буквалу сөстөрдий айдып беригер.

Жылда төрт өй бар: кыш, жас, жай, күс.

Жылдын кажы ла өйинде айлар бар.

Кышкы айлар: декабрь, январь, февраль.

Жаскы айлар: март, апрель, май.

Жайгы айлар: июнь, июль, август.

Күски айлар: сентябрь, октябрь, ноябрь.

Сөзликле өткүрер иш.

9-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөрдий тургузатанын айдып беригер. Сөзликтен көрүп алыгар.

Баштапкы кышкы ай—... . Оны ээчий
... барат, онын кийининде десе ...
Жаскы айлар: март, ... ле май.

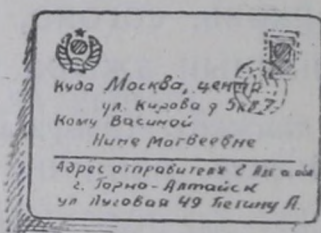
1. Керектү сөстөр тургузып,
бичип алыгар.

2. Ол сөстөр ка-
найда бичилип тур-
ганын ундыбагар.

22 §. Жымжак темдек сөстин ортозында бичилери.

Пальто.

Письмо.

Сөстин ортозында жымжак темдек
оноң озо турган туйук табыштын
жымжак айдыларын көргүзет: пальто,
письмо.

123 таскаду. Карарта базылган сөстөрдү чын-
чике айдып, эрмектерди кычырыгар. Бичиир тушта ь

деп букваныг ла оног озо турган букваныг алдыла чийү тартыгар.

1. **Физкультура** кижининг су-кадыгын тынгыдат.

2. Балдар жайгыда пионерский **лагерьге** барды.

3. **Понедельник** — неделенин баштапкы күни.

4. Черүдеги агамнан **письмо** келди.

124 таскаду. Сөстөрди көргүзү аайынча бичип алыгар.

Фонарь—фонарьлар. Тетрадь—... . Медаль—... . Букварь—... . Артель—... . Шинель—... .

1. Ъ деп букваныг ла оног озо турган букваныг алдыла чийү тартыгар.

2. Онын кийининде **тетрадьтар, медальдар, букварьлар, шинельдер** деп сөстөрдиг болужыла эрмектер сананып алыгар.

Сөсти бир жолдон экинчи жолго көчүрер тушта **ь** деп букваны оног озо турган буквадан айрырга жарабас: **аль-бом.**

125 таскаду. Бичиир тушта **ь** деп буквалу сөстөрдиг бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Пальто. Сельпо. Больница. Физкультура. Письмо. Школьник. Понедельник.

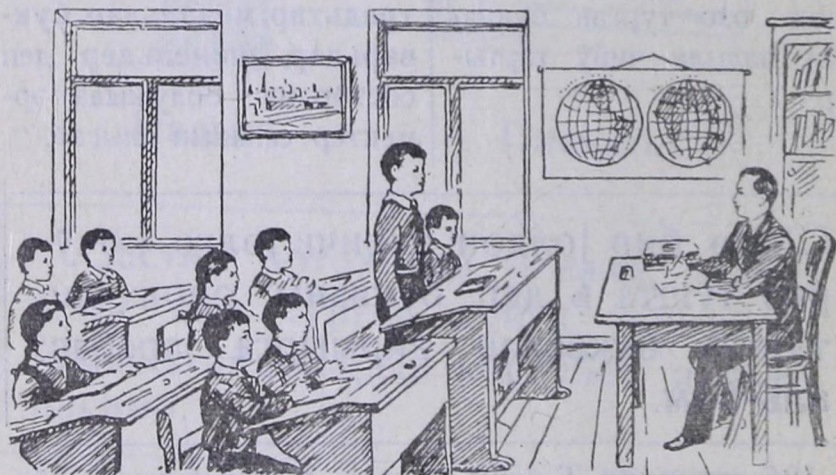
Кöргүзү. Паль-то. По-недельник, понедельник, понедельник.

126 таскаду. Бичиир тушта ь деп буквалу сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

1. Игорьго энези апельсин берди. 2. Ольгада жараш альбом бар. 3. Чернильница столдын үстүндө туру. 4. Синька – бөстөрдү будыырга керектү көк будук.

Сөзликке өткүрер иш.

10-чы иш. Журуктың алдындагы эрмектерди кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөрдү тургузатанын айдып беригер. Сөзликтен көрүп алыгар.

Бу ... . Бу класста ... үредип жат.

127 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзлик аайынча шинжүлөп көрүгөр.

1. Март суулу, **апрел...** өлөңдү. 2. Жылды **...нварь** баштайт, **д...кабрь** учына жетирет. 3. **Феврал...да со...к** чугулданат.

23 §. Бастыра жыл туркунына үренгенин катап көрөри.

128 таскаду. Бичип алала, үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Жастың келгенине сүүнгендий,
суулар шуулап төмөн агат.

Жаңы кийим кийингендий,
Туулу Алтай жараш турат.

129 таскаду. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрөри аайынча бөлип салыгар.

Кушкаштар—бистинг најыларыбыс.

Кушкаштардын уйаларын **чачпагар**.
Кушкаштар—жалаңнын, **мааланын**, садтың **иженчилү** коручылары. Олор каршулу курт-конустарды жоголтот. Кушкаштарга **тийбегер**, оларды чеберлегер!

130 таскаду. Кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын чыгара бичип алыгар.

Салкын. Ұренчик. Кол. Трактор. Тракторист. Механик. Уулчак. Кушкаш. Теермен. Кузнец. Теке. Мойын. Кызычак. Ұкү. Түлкү. Лётчик. Адаручы. Мал. Киш. Шофёр. Врач. Таан.

131 таскаду. Не? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын чыгара бичип алыгар.

Сапожник. Кайырчак. Ишмекчи. Тийин. Жалбырак. Шахтёр. Томуртка. Завод. Бала. Обөгөн. Камду. Бачыртка. Балыкчы. Балык. Бөрү. Ишчи. Агроном. Бинокль. Площадь. Эчки. Виноград. Пионер.

132 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына он жанындагы столбиктен шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

1. Кышкыда салкын ... , жайгыда дезе	жылу соок
2. Сахар ... , тус дезе	ачу тату
3. Кышкыда күн ... , жайгыда дезе	узун кыска

Туйук буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Кастарды өчөштирбе!

133 таскаду. Јурукты ајыктап көрөлө, анда не болгонын куучындап беригер.

134 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына слердин дежурныйлардын өбөкөлөрүн ле аттарын бичигер.

Бистин дежурныйлар.

Понедельникте бисте ... .. дежурить эдер. Вторникте ... .. дежурить эдер, средада дезе — ... .. .

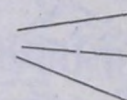
135 таскаду. Мынын алдындагы таскадуда баштаган ишти учына јетирип салыгар.

Четвергте ... .. дежурить эдер, пятницада — ... .. , субботто дезе — ... .. .

136 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына балдардын аттарын ла ийттин чоло адын тургузыгар.

Кичинек ... ла онын сыйыны ... меесте болгондор. Олорло кожо ... деп ийт болгон. Балдар жиилек тергендер.

137 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына уулчактын адын тургузыгар. Суракты ла скобкаларды бичибегер.

(Кем?) ... оромло брааткан.
школго келген.
класска кирген.

138 таскаду. Кычырала, кажы ла сөстө канча үйе барын айдып беригер.

1. Саныскан. Томуртка. Бачыртка. Ёренчи. Тарал.

2. Ишмекчилер. Завод. Пальто. Тужум.

3. Ёренчик. Анчы. Тийинг. Чернильница. Чернила.

Бичиир тушта сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Сөзликке өткүрер иш.

11-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер. Сөзлик аайынча шинжүлөп көрүгер.

... чыйкылдайт, ... каактайт.

Ак мыкынду ... шайрап жат.

... ончо кушкаштардан артык кожондойт.

1. Керектү сөстөр тургузала, эрмектерди бичип алыгар.

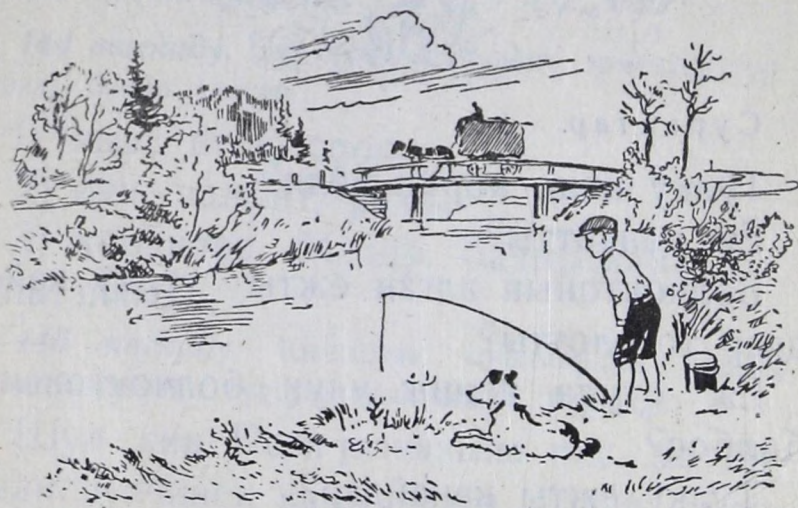
2. Ол сөстөр канайда бичилип турганын ундыбагар.

139 таскаду. Точкалардын ордына керектү буквалар тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. **Ўред...чи** класс жаар барды. 2. **Куч...-йак** чеденде отурды. 3. Вол...дя ла Л...ня кай...ннын будагында **т...рчык** отурганын қордилер. 4. **Карга...** каактап ийеле, уча берди.

Карарта базылган сөстөрдн чын бичип алдыгар ба' жок по, сөзликтен көрүгер.

140 таскаду. Јурукты көрөлө, анда кандый предметтер барын айдып беригер. Предметтердин аттарын бичип алыгар.

141 *таскаду*. Кычырала, мында канча эрмектер барын айдып беригер.

Јас.

Кар кайылат суучактар агат изү жерден кушкаштар учуп келдилер баарчыктар кожондойт колхоз аш саларга белетенет јаскыда балдарга сүүнчилү.

142 *таскаду*. Јурукты ајыктап көрүгер. Сурактарга каруу береле, куучын тургузып алыгар.

Сурактар.

Түлкү нени көрүп ийди?

Ёж канайтты?

Болчоктонып алган ёжты түлкү кайдаар тоголотты?

Ёж сууда нениг учун болчоктонып болбос?

Түлкү ёжты канайдар?

Кулугур түлкүдө төртөн эки эп-сүмө.

143 таскаду. Он жанындагы столбиктеги сөстөрдү чын-чике кычырыгар.

1. Лёня көп ... билетен болгон. Эртең Чей- неш клубта	кожондоор кожондор
2. Ол бойынын төрөл колхозында ... . Би- лип ал: ... ончозы јакшы.	иштер иштеер
3. Сууны жакалай ... . турган. Эреш јайгы- да биске	айылдаар айылдар

Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

144 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузала, бичип алыгар.

- 1) кыш, өтти, соок.
- 2) күн, чалыйт, јаскы.
- 3) көрдилер, балдар, бачыртканы, баштапкы.

145 таскаду. Кычырала, точкалардын ордына кандый букваны тургузатанын айдып беригер.

Шул...гин Петя јааназына пис...мо бичиди. Кичинек карындажы Игор... мар-

ка жапшырды. Сыйыны Ол...га пис...мо-
ны почтовый кайырчакка салып ийди.

Бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү буква тургузыгар.

146 таскаду. Кычырыгар. Онын кийининде й
буквалу сөстөрди чыгара бичип алала, бир жолдон
экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Көк тенгери жараш жалтырайт.

Агаштар, јун жабынгандый,

јажарат.

Бойынын уйазынан адарулар

чыгып,

јемзеп, ыраак јаланга учкулайт.

Бүктер кургайт, чечектер јайылат.

Тоорчык түнде кожонгын баштайт.

147 таскаду. Кычырала, точкалардын ордына
кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

Боря ла Катя.

(Кем?) ... ла (кем?) ... мячик ойно-
дылар. (Не?) ... өлөннинг ортозына
түшти. (Кем?) ... ла (кем?) ... оны бед-
редилер. (Кем?) ... бедреген — тап-
паган. (Кем?) ... (нени?) ... таап алды.

1. Бичип алыгар. Точкалар-
дын ордына керектү сөстөр
тургузыгар. Сурактарды ла
капсуларды бичибегер.

2. Я букваныг ла
онон озо турган бук-
ваныг алдыла чийү тар-
тыгар.

148 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: у эмезе ю.

1. Н...ра Ш...рага р...чка берди. 2. Л...ся ут...гла кийим түзетти. 3. Л...шада жаңы кост...м бар. 4. Л...чинага анчадала карагай одын жарамыкту.

149 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: е эмезе ё.

1. Л..ня жаңы жылда ...лкада болгон.
2. Л...на св...кла одогон. 3. Ф...ня ла
Ст...па самол...т көрдилер. 4. Ал...ша
кийим арчыыр щ...тка садып алды. •

Суракка каруу беригер.

Я, ю, ё буквалар кандый сөстөрдө бичилет?

150 таскаду. Сурактарга каруу береле, эрмектер бичип алыгар. **В** букванын алдыла бир чийү, **Ф** букванын алдыла эки чийү тартыгар.

... Фасоль ло морковь кайда өзөт?
Врач кайда иштеп жат?
Товар кайда бар?
Автобусты кем баштайт?
Виноград кайда өзөт?

Каруузына керектү сөстөр: больницада, лавкада, садта, шофёр, огородто.

151 таскаду. Озо баштап ц буквалу сөстөрдү, онын кийининде х буквалу, онын кийининде десе ш буквалу сөстөрдү бичип алыгар.

Халат. Станция. Милиционер. Плащ. Совхоз. Площадь. Хомут. Механик. Кузница. Щётка. Кузнец. Лещ. Ощепков. Мотоцикл.

Суракка каруу беригер.

Х, ц, ш буквалар кандый сөстөрдө бичилет?

152 таскаду. Јуруктарды көрөлө, сурактарга каруу беригер.

Сурактар.

Бу јуруктардын кажызынын алдына „Кичеенкей эне“ деп бичиирге јараар?

Јуруктардын кажызын „Баштапкы катап учуп чыкканы“ деп айдарга јараар?

„Кушкаш балдарына уја јзап турганы“ деп кандый јурукты адаарга јараар?

153 *таскаду*. Кычырала, бичип алыгар, онын кийинде наизусть үренип алыгар.

Төрөл.

Ада-Төрөл јерим менин элбек,
агаш, јалан, суулар анда көп.
Кижии јайым јүрүп јуртагадый,
андый ороон өскө јерде јок!

Сөзлик.

1.

жалбырак

2.

ийик

3.

уулчак
үренчик

4.

кызычак
такаа

5.

соок
анчы
кийим
тийинг

6.

баарчык
күүле
томуртка

7.

кулун
бөрү

8.

колхозчылар
түжүм

9.

заводтор
ишмекчилер

10.

кайырчак
ийне
учук

11.

чернильница
чернила

12.

класс
үредүчи

13.

декабрь
январь
февраль
апрель

14.

кучыйак
каргаа
сагыскан
тоорчык

БАЖАЛЫКТАР

Табыштар ла буквалар керегинде үренгенин катап көрөри	3
Ундү табыштар ла туйук табыштар	6
Сөстинг үйези	11
Сөстөрдү бир јолдонг экинчи јолго көчүрери	13
Алтай алфавит	17
Сөс лө эрмек	19
Предмет ле оның адалган ады	25
Улустың адын ла өбөкөзин јаан буквадан баштап бичири	38
Тындулардың чоло адын јаан буквадан баштап бичири	44
Үренгенин катап көрөри	47
Э ле е буквалар	49
И буква	50
Я буквалу сөстөр	51
Ю буквалу сөстөр	52
Ё буквалу сөстөр	53
Щ буквалу сөстөр	55
В буквалу сөстөр	56
Ф буквалу сөстөр	58
Х буквалу сөстөр	59
Ц буквалу сөстөр	60
Лымжак темдек сөстинг учында бичилери	62
Лымжак темдек сөстинг ортозында бичилери	64
Бастыра јыл туркунына үренгенин катап көрөри	67

Капитон Андреевич Бедреев

Алтайский язык для 1-класса

На алтайском языке

Редактор *З. И. Табакова*
Художественный редактор *А. М. Кузнецов*
Технический редактор *М. И. Тихтиев*
Корректоры: *Е. Н. Плеханова* и *Г. Д. Калкин*

* * *

Сдано в набор 25/IX 1961 г. Подписано к печати 3/II 1962 г.
Формат 60×92¹/₁₆. Печ. л. 5, Уч.-изд. л. 4,2.
Тираж 2000 экз. Заказ № 3277. Цена без переплета 4 коп.
Переплет 3 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 29.

Баазы 7 акча